KAPITEL 1 / *CHAPTER 1* [1]
CIVIC COMPETENCE OF A TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: SELF-ASSESSMENT OF ITS FORMATION AND WAYS OF ITS FURTHER DEVELOPMENT

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-42-06-004

Вступ

Сучасні виклики, перед якими стоїть українське суспільство стали потужним чинником змін у свідомості громадянської спільноти: переосмислення та відхід від цінностей радянського тоталітарного минулого; формування української національної та громадянської ідентичності; модернізація національної освітньої системи на всіх рівнях. Нові вимоги до освіти вимагають нових сформованих компетентностей від здобувачів освіти. Оскільки в освітньому процесі ключовим суб’єктом є вчитель, то й акцентувати увагу варто на сформованості та розвитку його професійних компетентностях.

Також необхідно переосмислити та усвідомити, що сучасний педагог має бути носієм ідей та цінностей українського громадянського суспільства не лише під час освітнього процесу, коли виконує свої професійні функції, але й у повсякденні. Відтак розвиток і сформованість громадянської компетентності вчителя є стратегічним завданням сьогодення.

Джерельна база щодо розвитку та вдосконалення громадянської компетентності педагогів представлена в нормативно-правових актах і широко висвітлена в багатьох наукових дослідженнях. Зокрема, в «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» [4] визначено мету та завдання громадянської освіти, сформульовано суть та акцентовано увагу на її важливості. Також зазначається, що громадянська освіта – це освіта «на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямована на формування та розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до

[1] **Authors:** *Klymenko Ninel, Oleksenko Svitlana, Savchenko Svitlana*
Number of characters: *20368*
Author's sheets: *0,51*

прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті» [4].

Також варто зазначити, що підходи до професійного розвитку вчителів України визначені низкою нормативно-правових документів, ухвалених у межах реалізації реформи «Нова українська школа». Основу цієї нормативної бази становлять Закон України «Про освіту» [2], Закон України «Про повну загальну середню освіту» [3], а також постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [11]. Стратегічне бачення змін було закріплене в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [14]. У цьому контексті також важливою є Концепція розвитку педагогічної освіти [6], схвалена Колегією МОН та оприлюднена наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 року № 776, яка визначає напрями модернізації системи підготовки педагогічних кадрів як складника їхнього професійного зростання. У чинному Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [7] від 2024 року акцентується увага на процесах навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти, які є наскрізними. Їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя відповідних цінностей і компетентностей, серед іншого громадянських: «формування в здобувачів освіти, громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України; формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути

залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України» [7].

1.1 Аналіз сучасних досліджень щодо сформованості громадянської компетентності педагогів.

Суть громадянської компетентності, теоретико-методологічні засади та підходи до її формування у здобувачів освіти показано у працях Жадан І. [1], О. Пометун [10], Т. Ладиченко, Т. Смагіної, Т. Ремех [13] тощо. Так, у монографії І. Жадан надано алгоритм проєктування середовища, сприятливого для розвитку громадянських компетентностей, що є важливим чинником для формування відповідних якостей педагога [1]. У роботі Т. Кравчинської виокремлено складники громадянської компетентності; визначено основні вимоги, комплекс завдань і складники формування громадянської компетентності педагога Нової української школи [5]. Громадянську компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти досліджувала Т. Ратушняк, яка висвітлила досвід роботи щодо формування громадянської компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [12]. У дослідженні В. Швидун, Л. Швидун, визначені шляхи розвитку та вдосконалення громадянської компетентності вчителя початкових класів [17].

У роботі С. Савченко, С. Олексенко показано можливості системи післядипломної освіти для розвитку й удосконалення громадянської культури і відповідно громадянської компетентності вчителя з метою набуття готовності формувати громадянську компетентність в учнівської молоді. Звернено увагу на необхідності оновлення змістовної моделі курсів підвищення кваліфікації[15].

С. Толочко здійснено аналіз особливостей громадянської ідентичності особистості через усвідомлення актуальності її формування та виявлення в сучасній Україні. Схарактеризовано понятійний апарат дослідження та визначено важливу роль навчального предмета «Громадянська освіта» у формуванні громадянської компетентності [16].

У статті Н. Пашиної розкривається важливість створення системи громадянської освіти для демократичного транзиту посттоталітарних країн і формування громадянської ідентичності в таких країнах. Розглядаються запропоновані концепції розвитку громадянської освіти в Україні [9].

З огляду на дослідження щодо формування громадянської компетентності у педагогів, слід звернути увагу на достатню розробленість цієї теми. Це стосується як нормативно-правової джерельної бази, так і науково-теоретичної та методичної. Аналіз наукових праць показує, що, в основному, увагу науковців привертають питання формування, розвитку і становлення громадянської компетентності педагогів різними засобами діяльності в мінливих умовах життя суспільного розвитку. Втім, дослідження щодо рівня сформованості громадянської компетентності педагогів НУШ різних категорій відсутнє.

Метою статті є висвітлення дослідження сформованості громадянської компетентності педагога НУШ методом самооціночного вхідного анкетування, накреслення шляхів їх формування, розвитку та удосконалення.

1.2 Сформованість громадянської компетентності педагогів: результати дослідження.

Для визначення рівня сформованості громадянської компетентності педагогів нами було проведено дослідження у формі анкетування. Запропонований опитувальник «Анкета самооцінки сформованості громадянської компетентності педагогів Нової української школи» сформовано авторами дослідження відповідно до Професійного стандарту вчителя [7]. Анкета містила такі запитання:

1. Оцініть за шкалою від 1 до 5 рівень сформованості у Вас перерахованих компетентностей:

1.1. формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

1.2. формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України;

1.3. формування готовності виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України.

Кожна із зазначених компетентностей оцінюється окремо: 5 – сформована на високому рівні; 4 – добре, але потребує вдосконалення; 3 – нестійка, змінюється залежно від умов; 2 – незадовільний рівень сформованості; 1 – початковий рівень формування.

2. *Що стимулює Вас до розвитку зазначених у 1 запитанні компетентностей?* Потрібно обрати один із варіантів запропонованих відповідей: керівництво; приклад колег; власна мотивація та потреби; власний варіант відповіді.

3. *Які фактори перешкоджають такому розвитку?* Потрібно обрати один із варіантів запропонованих відповідей: керівництво; завантаженість на роботі; брак часу; недостатня внутрішня мотивація або відсутність потреби; власний варіант відповіді.

Дослідження проводилось в травні 2025 року серед педагогів закладів освіти м. Києва, які підвищували кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Отримані результати показали, що більшість респондентів мають достатньо високий рівень сформованості громадянської компетентності. Узагальнені показники висвітлені в гістограмі (рис.1).

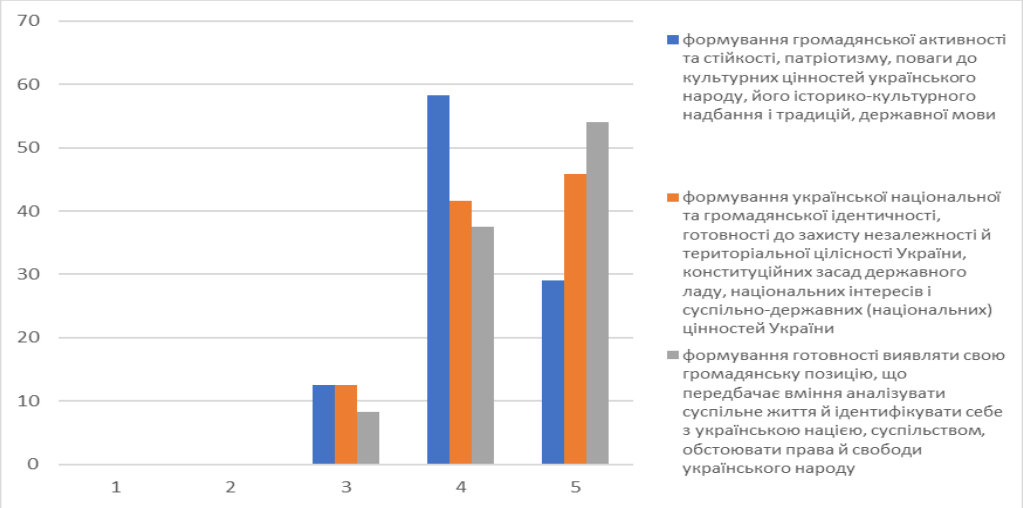

Рисунок 1 - Рівень сформованості громадянських компетентностей визначених Професійним стандартом вчителя.

Джерело: сформовано авторами.

Розглянемо детальніше результати по кожній компетентності окремо. Зокрема, таку компетентність як «формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови» 58% педагогів оцінюють на рівні 5 балів, а 29% на рівні 4-х балів (рис. 2).

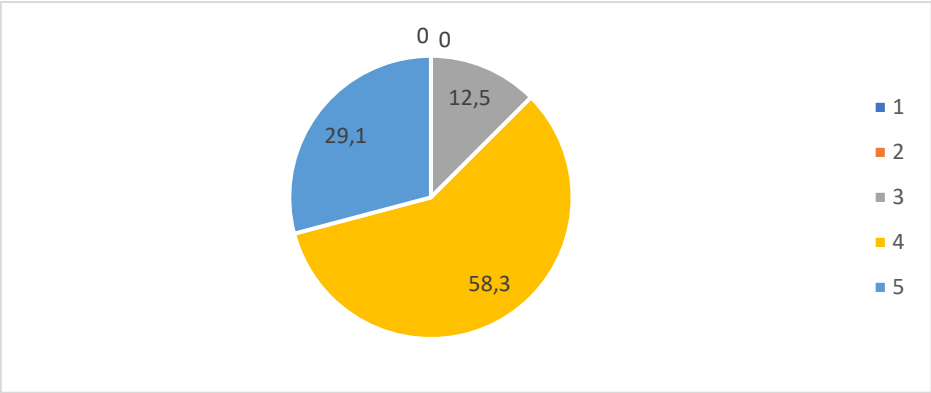

Рисунок 2 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови».

Джерело: сформовано авторами.

Отже, такі результати дослідження свідчать, що більшість педагогів – 87,4% оцінюють свою громадянську активність і стійкість на достатньому та високому рівні, проте 12, 6% респондентів оцінили таку свою сформованість як нестійку. Такий показник спонукає до подальшого розвитку зазначеної компетентності.

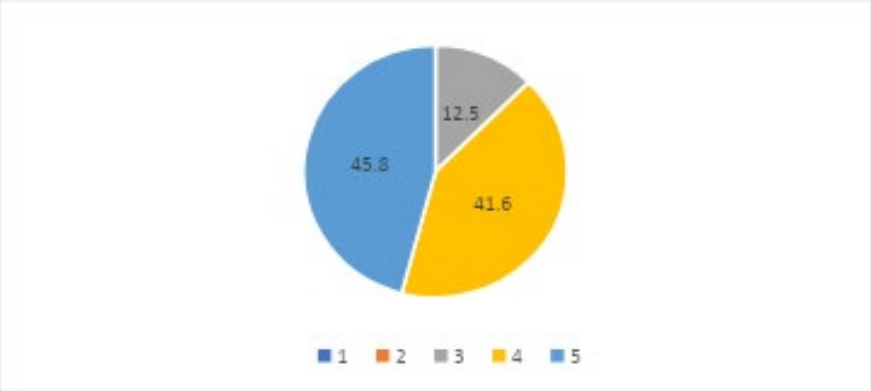

Рисунок 3 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України».

Джерело: сформовано авторами.

Такі результати самооцінки педагогів ілюструють, що значна частина 87,4 % педагогів має високий рівень сформованості української національної та громадянської ідентичності. Однак 12,6% респондентів має нестійку сформованість, що співпадає з результатами попередньої інфограми. Це доводить про те, що педагоги, які мають нестійку сформовану українську та громадянську ідентичність так само мають і нестійку громадянську активність.

Більшість педагогів оцінили себе на 4 і 5 балів, відповідно до зазначеної шкали оцінювання. І лише 8,3 % респондентів оцінили себе на 3 бали відповідно. Такі референтні значення демонструють, що незначний відсоток освітян не готові виявляти свою активну громадянську позицію.

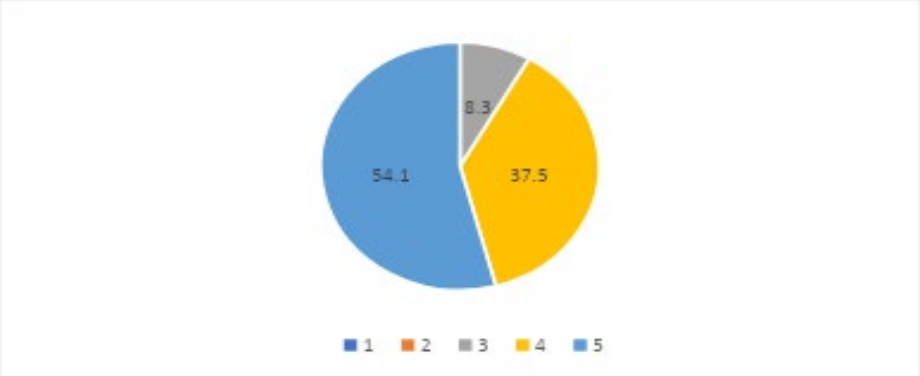

Рисунок 4 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування готовності виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України».

Джерело: сформовано авторами.

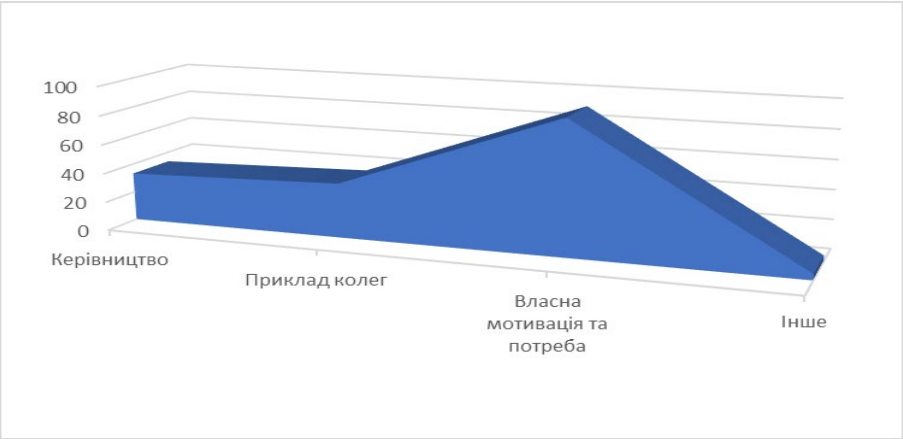

Рисунок 5 - Стимули розвитку громадянських компетентностей педагогів.

Джерело: сформовано авторами.

Відповіді педагогів на запитання, які були спрямовані на виявлення сприятливих і негативних факторів розвитку цих компетентностей показали, що основним рушієм розвитку своєї громадянської та національної компетентності вчителі вбачають власну мотивацію та потребу 91,6%, для 37,5% педагогів стимулом є приклад колег, а 33,3% – вплив або приклад керівництва закладу освіти (рис.5). Також, частина респондентів зазначила, що обставини, в яких перебуває Україна, а саме – війна, є значним фактором, що впливає на розвиток

таких компетентностей.

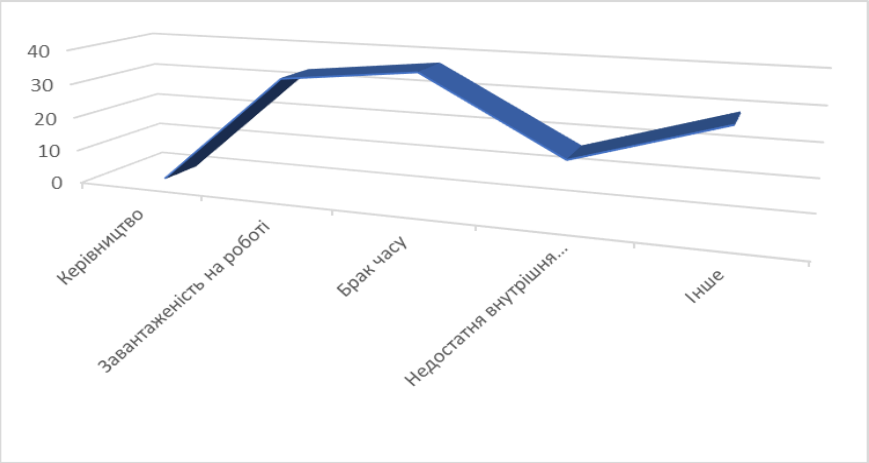

Рисунок 6 - Чинники, що перешкоджають розвитку громадянських компетентностей педагогів.

Джерело: сформовано авторами.

Серед факторів, що негативно впливають на розвиток їх громадянської компетентності вчителі відзначили брак часу (37%), завантаженість на роботі (33%), які є близькими за змістом чинниками. Частина педагогів (16,6%) вказали на недостатню внутрішню мотивацію та відсутність потреби. Жоден опитаний педагог не вказав як перешкоджаючий чинник – керівництво. Значний відсоток (29%) педагогів зазначили, що не мають перешкод для розвитку громадянських компетентностей (рис.6). Деякі педагоги зазначали, що їм заважає «несвідоме оточення».

Висновки

Загальний рівень сформованості громадянських компетентностей педагогів є достатньо високим. Найбільш високо вчителі оцінили свою здатність до формування громадянської активності, патріотизму та поваги до культурних цінностей українського народу. Це свідчить про глибоке усвідомлення важливості цих якостей у професійній діяльності в умовах сьогодення.

Високий рівень ідентифікації з українською нацією та готовністю до захисту національних інтересів вказує на сформовану національну свідомість

педагогів. Високу самооцінку отримала компетентність, пов’язана з активною громадянською позицією, що свідчить про високий рівень відповідальності й усвідомленого громадянства серед освітян.

Ключовим стимулом розвитку громадянських компетентностей за нашим дослідженням є внутрішня мотивація педагогів, як основний рушій їхнього розвитку. Це свідчить про зрілість особистої позиції педагогів і про те, що потреба у самореалізації як громадян відчувається ними як нагальна.

Основними перешкодами розвитку громадянської компетентності педагоги визначили зовнішні обставини – брак часу та завантаженість на роботі, високі навантаження та потреба в підтримці з боку освітнього середовища.

Вплив адміністрації або керівництва не є основним ані в мотивації, ані в перешкодах. Це може свідчити про автономність педагогів у питаннях формування громадянських якостей, це також вказує на потенціал для посилення ролі управлінського складу в підтримці таких ініціатив.

Актуальні події, зокрема війна в Україні, також є потужним стимулом для усвідомлення громадянської місії педагога. Це відображено у відкритих відповідях респондентів і підтверджує, що вчитель – не лише освітянин, а й активний громадянин.

Подальшим активним поступом до розвитку громадянської компетентності, на думку авторів, є:

участь педагогів у освітніх програмах підвищення кваліфікації, тренінгах, майстер-класах, що сприятимуть усвідомленню та дотриманню освітянами демократичних цінностей, глибокому знанню історії та культури своєї країни, формуванню національної та громадянської ідентичності;

активне залучення до волонтерської та проєктної діяльності, які допомагають ефективній комунікації та співпраці в колективі та серед усіх учасників освітнього процесу;

активна співпраця з громадськими організаціями та молодіжними спільнотами, участь у житті громади, що сприяють розвитку патріотизму, відповідальності за власні слова та дії.